

ئازادی و میژوو له روانگهی ئایزایا بیئرلین-دا

رامین جهانبهگلو
و/ له فارسییهوه: دلاور رحیمی

جۆره توانایهکی یهک لاکه ره وه بیان نییه، له بهرتهوهی به قسهی بیئرلین ته گهر له لایه که وه سه رپاکی رووداوه میژووی و کۆمه لایه تیسه کان به بهرته نجامی جهبری رووداوه میژووییه کانی دیکه بزانی و له لایه کی دیکه وه ته م مهسه له یه مان قبول بیت که مرۆقه کان ئازادو سه ربه خوئن له وهی که له کاره کانی میژووی خوین له نیوان دوو ریگه دا، یه کتیکان هه لئیرن، لیته دا، دوو چاری جۆریک له جیاوازی و دژایه تی بووینه ته وه، له بهرته وه، له تیروانینی ته ودا، ته و گرووپه له میژوونوس و فه یله سووفانهی نا هه ماههنگی لیپرسراویه تی له گه ل چه مکی (جهبر) قبول ناکن، به هه له دا دهچن، هه لبه ته ته ممه به و مانایه نییه که بیئرلین میژوونوسان بۆ ته نجامگیری ته خلاتی له زه مینهی میژوو ریئوینی دهکا، به لکو به پیچه وانه وه، داوایان لپی دهکات که بیتلایه بن له لیئۆلینه وه میژووییه کانیاندا و ریگه به هه ست و سۆز نه دن. بیئرلین له و پروایه دایه که میژوونوس له کاری خویدا ده بیت له بابه ته که یدا، ماوه به کی پیوستی هه بیت تاوه کو ده رک و تیگه یشتنیکی کاملتری تیدا به ره م به ییتیت. هه لبه ته ده توانی نمونه گه لیک دیاری بکری که لایه نی بابه تیسیان هه بیت، به لام به لگه نه ویسته که ته م نمونه ده بیت، له لایه ن هه لئیردن و کرداری ئازادی مرۆقه کانه وه بواریکی پیوستیان بۆ فه راهم بکریت، له ده ره وهی ته م حالته شه دا، ده بی هه مو

نووسینه کانی (ئایزایا بیئرلین) بواری جۆراو جۆر له فه لسه فه و ته بستمۆلۆژیا له خو ده گرن، به لام بایه خی زیاتری ته و، وه ک هه موو هاوچه ربه کانی وابهسته بووه به دوو چه مکی «میژوو» و «ئازادی»، که بابه تی به ره تی یه کیک له به ناوبانگترین کتیه کانی فه لسه فه ی سیاسی هاوچه رخ (چوار وتار له باره ی ئازادییه وه) پیکده هینن. ئیمه لیته دا سه ره تا به مه سه له ی «جهبر» له دیدگای بیئرلین و پیوهندی ته و له گه ل چه مکه کانی مرۆف و میژوو ده کۆلینه وه. پاشان پرسی فه لسه فه ی له دیدگای بیئرلین و پیوهندی ته و له گه ل چه مکی (ئازادی) ده خه ینه به رچاو.

۱- مه سه له ی «جهبر» له روانگهی ئایزایا بیئرلین و پیوهندی له گه ل چه مکه کانی «مرۆف» و «میژوو» دا

له دیدگای ئایزایا بیئرلین، له نیوان هه ردوو چه مکی «جهبر» و «فاتالیسم» جیاوازی به ره تی بوونی هه یه. «فاتالیسم» به بروای ته و، باوه ریگه که بریاره مرۆیه کان له چیه ی کاربگه ربی و ویستی مرۆف هه لده قولتی، له بهر ته ممه پووچ و بیته وده یه، به لام له باره ی «جهبر» وه، به جۆریکی دیکه بیرده کاته وه بۆ ره تکرده وهی له چه مکی «میژوو» کۆمه ک ده خوازی. بیئرلین له و پروایه دایه که ته و به لگانه ی بۆ سه لماندنی (جهبر) هینراونه ته وه له میژووی فه لسه فه دا هیچ

کانت

به لکو له بهرانبهر «کارایه کی میژووی» دا ده بین، که نازادی نهو له پيشدا له سهرجه م لژبیکي پروسيسی نازادی مروث دیاری کراوه که به شپوهی عهقلانی دهوله مهنده بوه، به م شپوهیه لیتره دا ههر جوړه ههولتیک بو دروست کردن و پیکه پینانی فهرمانه نه خلای و حقوقیه کان له لایه ن تاکه کانه وه پوچ و بیهووده دیتسه بهرچاو، چونکه له چوارچیتوهی جه بریه تی میژووی عهقل ههر جوړه ههولتیک بو خستنه رووی مهسه لهی سهر به خوی تاک له دژایه تی راسته وخو له گه ل ماهیه تی جه بری و میژوو گهری عهقلی میژووییه. لیتره دا دهگه یه نه م وته یه کی کانت که ده لئ: «نه گهر قهراریت نه م فهرمانه وایه تییه له سهر دیارده کانی دنیای دهر وه به سهر هه موو شتیکدا حکومت بکه ن، نه خلای له ناو ده چیت» به دهر برینیکي دیکه، له سیسته می هزری جه بری چه مکه کانی وه ک نازادی کردارو لیترسراویه تی نه خلای به مانا ساده کانی له ناو ده چن و چه مکی «هزری فه لسه فی» یش به ناچار له روویه روویونه وهی نوییونه وه داده نریت، چونکه له روانگی نایزایا بیترلین، یه کیه تی میژود له فه لسه فه و نه بوونی کوشش له خستنه رووی پرسیارو ته نانه ت وه لامدانه وه بهو پرسیارانه ی که به زه یندا دین، نیمه به ره و جوړتیک له (دوگمای فیکری) ده بات، که مه ترسی هاتنه سهرکاری بیری سیاسی به رای و کرچوکالی به دوا دا دی، چونکه به وته ی بیترلین، نامانجی فه لسه فه (تویژینه وهی هه قیقته تی فه لسه فی) یه، به لام هه قیقته تی فه لسه فی له هزری یه ک فه یله سو فدا کورت ناکریتته وه، به لکو به رنه نجامی روویه روویونه وه و توویژتیکه که له نپوان هزره فه لسه فییه جوړاوجوړه کاند بوونی هه یه.

بیترلین له و پروایه دایه، که هه موو مروثه کان له سهرجه م چاخه کاند ده توانین پرسیاری فه لسه فی بخه نه روو، که واته تا کانتی که مروث زیندوه، فه لسه فه ش کوتایی نایه ت، به لام نه مه بهو مانایه نییه که پتویستیمان به فه یله سو فی پیشه یی نییه، نه وان ده توان نه و وشه و چه مک و دهسته واژانه که به وان بیره که یه وه، لیک جیاو شی بکه یه وه و نه مه ش خوی جیاوازییه کی گه وره له پیشکه وتنی زانست و هزر دینیتته ناراه. که واته نه رکی فه یله سو ف نه وه یه که به راده ی توانای خوی، هیزی رده خه گرانه ی کومه لگا به فراوان بکات. لیتره دا وته یه کی (نایزایا بیترلین) م دیتسه وه بیر که قسه یه کی هارو لدمه ک میلانی بو باس کردم، .. «هارو لدمه ک میلان» بهر له جهنگی یه که می جیهانی کانتی له نوکس فورد قوتابی بوو، له وانه کانی فه لسه فه دا نوستادیک به ناوی جی، ئی. سیمیس به شداری دهکا، که ماموستای میتافیزیکای هیگلکی بوو. له یه که مین دانیشتنی وانه که یدا رووده کاته قوتابییان و ده لئ: «قوتابییان، نیوه له دها توودا، پیشه ی جوړاوجوړتان

تیروانینه کان وهک نه م نمونانه بیت. بویه به قسه ی بیترلین، کانتی نیمه ده که وینه بهرامبهر سیسته مه سیاسییه نایدیولوزییه کان، که تاکه کان ناچارده کهن، به یه ک جوړ له باره ی نامانجه کانی ژبانی کومه لایه تی بیریکه نه وه و کاریکه ن، نیتر بیرکردنه وه له باره ی تیوره کان و چه مکه فه لسه فی و سیاسییه کانه وه مومکین نابی، چونکه به بروای نه و، ههر کانتی له باره ی نامانجی ژبانی کومه لایه تی، ته باییه کی ره هاو هه میسه یی بیتته دی، نه وهی ده میتیتته وه مهسه له ی شپوهی کاره، نه که هه لیزاردنی کار. له م حاله ته دا سیاسه ت به مانای هونه ری پیکه خستنی کومه لایه تی و بهر نه نجامی راسته وخوی پرسی فه لسه فی نییه. له وه دا که مافی هه لیزاردن له یه ک به یه کی تاکه کانی کومه لگا بسه ندریتته وه، سیاسه تیش وهک پله ی زانستیک بهرچاو ده خرئ و ته نیا که سانیک که به م زانسته ناشنایه تیان هه یه، مافیان هه یه ده ست له کاروباری سیاسی وهرده ن و راو بوچوون بخه نه روو. به دهر برینیکي دیکه، سهرجه م مهسه له سیاسی و کومه لایه تییه کان ده گورینه سهر مهسه له پیشه ییه کان که ده بی بخرینه نه ستوی پسپوری سیاسی. نیمه له میژووی هزری سیاسی روویه رووی نمونه گه لیکي جوړاوجوړ له م زه مینه یه دا ده بینه وه که هه ریه ک به جوړئ پرسه فه لسه فییه کان به مه به ستی ده ست گه یشتن به نامانجه سیاسییه کان خستوه ته روو، نه م نامانجه نش به نوره ی خو بان له ههر جوړه پرسیکي فه لسه فه ی دها توو پنتی کوتایی بووه. سی نمونه ی بنچینه ی نه م هزره که بیترلین له لایه ن نه فلالتوون و هیگل و مارکس پیشانی ده دات، نه م سی نمونه هزرییه فه لسه فییه کان له قه له مره ی تیوری (ساخته کردنی عهقلی میژووی) دا دهنرئ که نه رکی زه رووری نه و له میژوودا به شپوهی تیروانینیکي به ره له ست له نازادی هه موو مروثایه تی ده خریتته روو. نیمه له چپوهی نه م تیوره دا له گه ل تاک له پله ی «کارای حقوقی» روویه روو نین،

دهبیت، هندی له نيوه دهبنه بریکار، هندی به نيزامی، هندیکتان پزیشک، یان نه نندازبار، ژماره به کیشستان دهبنه کارمندی دهولت، چند که سیکیشتان دهبنه خاوهن مولک، یان سیاستمه دار، با نیستا پستان بلیم نهوهی لهم وتاریتیبانه دا به نیوهی ده لیم: له هیچ یهک لهم بوارانهی که تیبیدا هول ده دن، که مترین کارکردنی نییه، به لام له یهک خالدا ده توانم به لیتان بدهم، نهویش نه مه یه که نه گهر نیوه نه و انا نه تا کوتایی درتیه پی بدن، هه میشه ده توانم تن بگهن که مرؤقه کان که یه پوچی و بیهوودهی ده دوتین.» که واته یه کج له نه نجامه کانی هزی فلهسه فی، دیاری کردنی به لگه خراپه کان و ورینه کانه و سوود و هرگرتن له سوز و ساده بیری تاکه کان به مه بهستی پیشکه وتنی یهک نامانجی سیاسی یان تابووریه. بویه کومه لگه یهک که تیبیدا توانای بیرکردنهوهی فلهسه فی و خستنه رووی فلهسه فی مه سه له کان بوونی نه بن، توانای پتوبست و وردی گوتاره سیاسییه کانی پیوانی ده ولتیش بوونی نییه. به و شیوه به که ده بینین فلهسه فه له دیدگای بیرمندیکی وهک بیلین بهر نه نجامی رووبه روو بوونهوهی نیوان هزره جورا و جوره کانه، نه وهک نووسینهوهی به هاکان و نهو پیوه رانهی که به ناساندنی یه کجار بو هه میشه بو تاکه کان دیاری کراون.

لهم رووهوه هزی فلهسه فی به بی گوران و نالوگوری مومکین نییه، له بهر نهوهی رووبه روو بوونهوهی هزره کانی خوی به ره می گوران و نالوگوری ژبانی کومه لایه تییه و نه گوران به نورهی خوی بابهت و مه سه له فیکری و ناوه زیه نوپکان دیتیه ناراه که هندی جار ده بیه هوی ژاکان و له ناوچوونی نمونه و بونیاده پیشینه کان، به لام گومانی تیدا نییه که خستنه رووی نهم پرسپاران پتوبستی به نه موسفیریکی نازادی فیکری هه یه. لیره ده ده گه یه به شی دووه له تویتینهوهی نایزایا بیلین که چونیته خستنه رووی پرسپاری فلهسه فی و پیوهندی نهو له گه ل مه سه له نازادییه.

۲- خستنه رووی پرسپاری فلهسه فی و مه سه له نازادی

میژووی سه دهی بیسته م به روشنی پیشانی ده دات که له سیسته مه توتالیتاری و دکتاتوریه کاندانهک ته نیا هول بو وه لامدانهوه به پرسپاریه فلهسه فییه کان له لایه ن فه رمانه واکان و هاوولاتیبان نادریت، به لکو ده ولت ته کان خستنه رووی پرسپاریان لی قه دهغه ده کهن و ریگه نادهن که پرسپاری و پیکهاته کان بخرینه ژیر پرسپاری له مهش خراپتر، نه ربیتی خستنه رووی پرسپاری و ره خه گرتنیش که کم له نیوه ده چیت، له بهر نهو هوی له ولاتانهی که نه ربیتی پرسپاریکردن و خستنه رووی پرسپاری ره خه گرانه له باره ی مه سه له کانه وه بوونی

نییه، له راستیدا جوریک دؤگماتیزه ی فیکری ده بیهته چیگره وهی نه ربیتی فلهسه فه ی ره خه گرانه. لیره ده له پال هزره سیاسییه کانی نایزایا بیلین په ی به پیوه نندییه کی توندوتولی نیوان نازادی و فلهسه فه ده بنین. به ته ی بیلین نازادی خوی مه رجی پتوبستی خستنه رووی پرسپاری فلهسه فییه، به لام له هه مان کاتدا نازادی خوی چه مکیکی فلهسه فییه که میحوه ری به رته ی هه ر جوره هزیکی ره خه گرانه یه. بیلین پروای وایه، که دوو پرسپاری سه ره کی له باره ی مه سه له ی نازادییه وه له نارادا هه یه. پرسپاری یه که م نه وه یه که: «چ که سیک فه رمانم به سه ردا ده کات؟» و پرسپاری دووه م: «تا چ راده یه ک من له ژیر فه رماندانه؟» نه م دوو پرسپاریه هه ره یه ک به نوره ی خویان دیاریکه ری چه مکیک له نازادییه، لیره ده رووبه رووی دوو چه مکی «نازادی پوزه تیف» و «نازادی نیگه تیف» له لای نایزایا بیلین ده بیننه وه که به قسه ی نهو ته واکه ری یه کترین، له بهر نهوهی له گوشه نیگای میژووییه وه، چه مکی پوزه تیفی نازادی که له وه لام به پرسپاری «سه روه ر کتیه؟» مانا وهرده گری، له چه مکی نیگه تیفی نازادی به پپی وه لام به پرسپاری «سنووری هه لباردنه کانی من چییه؟»، وهرگیراوه، به لام به درتیبی میژوو، ماوهی نیوان نه م دوو چه مکه به هپواشی زیاد بووه. رووداوتیک که له روانگه ی بیلین-دا و لیره ده رووی داوه، هزی نازادی له رپه وه ی میژوودا گوراوه بو نایینی زورو زولم و سته م.

به ده ربینتیکی دیکه، به قسه ی بیلین چه مکی «نازادی پوزه تیف» له رپه وه ی میژووی مرؤقابه تی، له نه سللی مانای خوی دوورکه وتووه ته وه، له بهر نهوهی هه ر جاریک نه م پرسپاری خرابیه روو که «چ که سی فه رمانم به سه ردا ده کات؟» نه گه ری ده ست تیوه ردان له سیاست له ریگه ی پشتگیری کردنی نیازه نایدولژیه کانه وه بووه ته شوینی سوود لپی وهرگرتن. له راستیدا بیلین پروای وایه که «نازادی پوزه تیف» و «نازادی نیگه تیف» به چاوپوشی لهو زه مینه هاوبه شه ی که هه یانه، به ده ر له وهی که کامیان رووبه رووی شیوانیتیکی زیاتر بووه ته وه، به هه ر حال یه کسان نبین. به م شیوه یه ده کری بگوتری که هه ره یه ک له م دوو نازادییه خوی له خویدا خاوهن نامانجی جیاوازن، که به ناچاری له گه ل نامانجه کانی دیکه دا هه ماهه نگیان نییه. له م حاله ته دا مه سه له ی هه لباردن و به رزگردنه وه دیته پیشه وه. نایا ده بی له هه لومه رجی تاییه تدا پشتگیری زورینه بکریت، هه رچه نده به زه ره ری که مینه ته واپیت؟ نایا ده بی له به رامبه ری و ناشته وایی و یه کسانی کومه لایه تیدا به زه ره ی نازادییه کانی تاک لایه نگری بکری؟ به هه مان شیوه که ده بینین به مای باسه که ته نیا دیاریکردنی سنووری نیوان دوو چه مکی پوزه تیف و نیگه تیفی نازادی

له ویتدا که کانت له باره یی هم بابه تهوه دوهوستی، که هه موو مرؤقیایه تی بو حکومه تی عهقلانی و دروست کردنی کوماریان له دهست دیت، بهم پییه ریگه یی به دهست هینانی نازادی له دهره وه یی ئیراده یی مرؤقه کان نییه. بییرلینیش به نوره یی خو یی بروای وایه که پیوه ری نازادی تاک یا میلله تیک له هه لبرژاردنی ژبانی ناره زوومه ندانه یی خو یی له ریگه یی هه لسه نگانندی به هاکانی کومه لگه وه به دهست ده که ویت، به لام له بیرمان نه چی که له تیروانینی بییرلین-دا، دهست گه یشتن به نازادییه کی له شپوه یی، ته نیا له ریگه یی زور گه رای یی فیکری هه لسه فیدا مومکینه، چونکه به وته یی نه وه هر چه نده که تاکه رای یی و بروا به هه بوونی دیسپلینیتی تاکانه نارامی فیکرو دلی مرؤقه کان فراهه م دهکات، به لام به هه رحال هم پیوه ره هه رچییه ک بی به هوی دانه چه مانه وه و ماهیه تی دؤگماتیزه یی له رووبه رووبونه وه یی له گه ل نالوگوره میژووییه کان، ده بیته هویه ک بو ناراسته کردنی توندوتیژی و ترسه سیاسییه کان هه ره ک (پروکروست) یی جه رده یی نه ندیشه یی نه فسانه کان یی بونانی بو ها ونا هه نگی کردنی هزه نه مرؤقییه کان له گه ل نمونه یی که له گه ل رابردووییه کی میژوویی تیکه ل نه نه ندیشه یی که نه فسانه یی سه رچاوه ده گری، تاکه کان کومه لگه بروا کانیان له سه ر میزی لیکنده وه یی نایدولژوژی شهق و لهق ده که ن. له حالیکدا که به بوچوونی بییرلین، هه لسه فه یی زورگه رای یی بروای به بچووک کردنه وه له نامانج و مه به سه ته کان مرؤقه وه له کیسه رکی و رووبه رووبونه وه یی هه میشه یی نه وان ناگاداره. له بیرمان نه چی که به بوچوونی بییرلین، زورگه رای یی و لیبرالیزم به ناچار یی چه مکیکی یه کسان نین، له به ره وه یی بییرلین بروای وایه، که هه ندی له تیوری لیبراله کان له ماهیه تی زورگه را به هه ره مند نییه. بویه بییرلین به پیچه وانه یی فن هایک و میلتن و فریدمین، بروای به هه یی جو ره دیاری کردنیکی میژووی یی بو نایدولژوژی لیبرالی نییه، به لکو ته نیا په سه ندیان ده کا، بویه، به وته یی نه و زورترین هه ل و ئیمکانی هه لبرژاردن له باره یی کومه لگه وه به ئیمه ده دن. که واته به تیروانینی بییرلین، لیبرالیزم خاوه ن سه رجه م وه لامه کوتاییه کان بو کومه لگه یی ئینسانی نییه، له به ره هم هویه ش بیرمه ندیتی و دک بییرلین یه کی له دژایه تیکه رانی سه ر سه ختی تیوره یی (کوتایی میژوو) یی فوکویامایه، که له راستیدا رووخانی کومونیزمی به نیشانه یی که له ره وتی جه بری میژوو به ره و لای دیوکراسی ده زانی. گرنگ له تیروانینی بییرلین، نه بوونی یه کسانی و ناسازگاری وه لامگه لیکه که تاکه کان کومه لگه به پرسیاره کان ده ده نه وه و تاکاتی که بواریکی کراوه بو رووبه رووبونه وه یی هم به هایانه بوونی هه بی، دیوکراسییش

نییه، به لکو هه ول دانیشه بو دروست کردنی به رابه ری له نیوان هم دووانه دا. به وته یی بییرلین، هه ر کاتیک نازادی پوزه تیف به راده یی پیوست به دی بیت، ده بیته له نازادی نیگه تیف که م کریتسه وه، نه گه ر به رابه ری له نیوان هم دوو چه مکه یی نازادیدا بوونی هه بیته، گورانی نه وانه ئیتر کاریکی ئاسان نییه، که واته بابه تی بنه ره تی توژیسه وه یی بییرلین ره تکرده وه و ره خه گرتنه له و نمونه فیکرو هه لسه فییه یی که هه ول ده دن تا به هه ماهه نگ کردنی به ها جو را و جو ره کان، نازادی هه لبرژاردن و دیاری کردن که له دایک بووی سه رپاکی ژبانه، له ناو به بن، چونکه جو ن سستیوارت میل وته نی: نه گه ر مرؤف نازاد نه بیته که بتوانی به ناره زووی خو یی بژی و هه ر ریگه یی که به چاکی ده زانی بیگریته به ر، پیشکه وتنی شارستانی مرؤقیایه تی رتی تی ناچی. هه ره وه ها له ویتدا هزه ره کان له بازاری نازاد نه خرینه روو، په رده له رووی هه قیقه ت هه لنادریته وه و بواریک بو داهیتان و خو هاندان و بلیمه تی و ده سه لاتی فیکری و دلیری و نه خلاقی نامیته وه و کومه لگه یی که له م جو ره به پیی ریسه له ژیر باری گوشاری نه نگی ده سه ته جه معی تیک ده شکیت. به دهر برینیتیکی دیکه به وته یی بییرلین نه گه ر مرؤف بوونه وه ریکی پشت به خو یه ستوه، یانی بوونه وه ریکی که خو یی دیاریکه ری به ها کان و نامانجه کان خویه تی، له م حاله ته دا، هه یی شتی له وه خراپتر نییه، که له گه لیدا واره فتار بکریته، گوایه پشت به خو یی نابه ستی و هه ره ک شتیکی دیلکراوی ده ست کرداره کان دهره وه یی، له به ره هم هویه له تیروانینی نایزایا بییرلین، خستنه رووی مه سه له یی نازادی مرؤف به بیی پرسیار له باره یی چه مکی (سه ره خو یی) یه وه مومکین نییه. لی ره دا بییرلین له گه ل کانت ها و بروایه که ده لی: «هه یی که سیک ناتوانی ناچارم بکات مل بده م به کامه رانییه ک، به گوتیه یی ناره زووی نه و»، که واته له تیروانینی بییرلین گوتیه یی که به ناوی (کامه رانی له پیشدا دیاری کراو) بوونی نییه و هه رکه سه ن نازاده که ده ستنیشانکه ری کامه رانی خو یی بیت. له م رووه وه بییرلین بروای به م مه سه له یی هه یی که تاکی نازادو سه ره خو بوونه وه ریکی موته عالییه و به هاکانی نه وه هه موویان نه نجامی کارو کرده وه یی نازادی نه وه. هم جو ره که سه له تیروانینی بییرلین په پروه یی که ره ملکچه نییه، به لکو له سه ره خو یی تیوری و پراکتیکی به هه ره مند و بو ده ست گه یشتن به نازادی خو یی له عه قلی ره خه گره یی خو یی سوود وه ره گری. لی ره دا نایزایا بییرلین به پشت به ستن به وتاری (رؤشنگه ری چییه؟) یی کانت و هم درووشمه یی چه رخی رؤشنگه ری (بویره بییریکه ره وه)، په پروه یی له عه قل و خه بات له دژی نه زانین و دؤگمای هزی، به بابه تی بنه ره تی هه لسه فه یی نازادی ده زانی.

رێتی تێدهچێ.

به وتهی ئایزایا بیترلین وهزیفه و ئهرکی فهلسهفه‌ی سیاسیش ئه‌زمون و هه‌لسه‌نگاندنی ئه‌و بانگه‌شه‌ تییۆرییه‌ جو‌راوجۆرانه‌یه‌، که‌ خو‌ریان وه‌ک ئامانجه‌کانی ئارمانی کۆمه‌لگه‌ ده‌ناسین. بۆیه‌ فه‌لسه‌فه‌ی سیاسیش وه‌ک به‌شه‌کانی دیکه‌ی فه‌لسه‌فه‌ به‌ شوێن رۆشنکردنه‌وه‌ی ئه‌و وشه‌ و چه‌مکانه‌وه‌یه‌ که‌ فۆرمۆله‌ و شیوه‌ به‌خشی گو‌شه‌نیگا‌و تییروانیی کۆمه‌لایه‌تی جو‌راوجۆره‌، نه‌وه‌ک تو‌یژینه‌وه‌ و رینگه‌ چاره‌یه‌کی تا‌کانه‌ بۆ مه‌سه‌له‌کانی مرۆف. له‌ ئه‌نجامدا، به‌ بۆچوونی بیترلین بروا به‌ رینگه‌ چاره‌ی کۆتایی له‌ زه‌مینه‌ی فه‌لسه‌فه‌ی سیاسی له‌ وه‌همیتک زیاتر نییه‌، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی بیترلین، هه‌روه‌ک هیترسن، نووسه‌ری کتیبی (رابردو و هه‌زه‌کانی من)، بروای وایه‌ که‌ «دوايه‌مین ئامانجی ژبان جگه‌ له‌ ژبان شتییکی دیکه‌ نییه‌» و «سروشت و میتژوو پره‌ له‌ په‌شیتوی و بچ‌ سه‌روه‌ری قه‌ده‌ری و بچ‌ مانا». بۆیه‌ پالنه‌وانه‌کانی بیترلین و بیرمه‌ندان و هونه‌رمه‌ندان که‌ ئه‌و له‌ وه‌سفی ژبان و به‌رهمه‌کانی ئه‌وان ده‌کۆلتیته‌وه‌، هه‌موویان که‌سانیتکن که‌ نه‌بروایان به‌ هه‌قیقه‌تی کۆتایی و په‌ها هه‌یه‌ و نه‌ به‌دوای تییۆریکی تاک گه‌رایانه‌ن له‌ ژبان و جیهان. بۆ نمونه‌، میکیافیلی که‌ به‌قه‌سه‌ی بیترلین یه‌که‌مین دووانه‌گه‌راییی مۆدیرنه‌، بیترمه‌ندیکه‌ که‌ ترادیسسیۆنی تاکه‌گه‌راییی له‌ هه‌زی ئه‌وروپادا ده‌شکینێ، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی میکیافیلی بیرمه‌ندیک بوو که‌ په‌ی به‌ دوو جو‌ر ئه‌خلاق له‌ کۆمه‌لگا برد؛ له‌لایه‌که‌وه‌ ئه‌خلاقیتکی بونیاتنراو له‌سه‌ر هیتز، تواناداری، ده‌سه‌لات خوازی، نیشتمانپه‌روه‌ری و بویری کۆمارخوازی و له‌لایه‌کی دیکه‌وه‌ ئه‌خلاقێ ئایینی پشت له‌ دنیاکردن، خو‌ ئاماده‌کردن بۆ دنیای ئاخیره‌ت و داشکاندنی ده‌سه‌لاتی دنیایی به‌ قازانجی دنیای ئاخیره‌ت، هه‌روه‌ها (فیکۆ)، له‌دیدگای بیترلین، بیرمه‌ندیکه‌ که‌ ئایدیای هه‌مه‌جو‌ری له‌ کۆلتووری مۆدیرنی ئه‌وروپا بونیات نا، به‌ وته‌ی بیترلین بایه‌خی فیکۆ له‌ بۆچونه‌ قووله‌کانی بۆ پیشکه‌وتنه‌کانی کۆلتوور ده‌رده‌که‌وێت. فیکۆ کۆلتووره‌کان نه‌ک به‌ شیوه‌ی پۆزتیفیبستی، به‌ لکو به‌ شیوه‌ی ئامانجی ئه‌بستمۆلۆژی له‌ یه‌کتر جیا ده‌کاته‌وه‌و بۆیه‌ بونیادی پایه‌کان نه‌ک له‌سه‌ر ویکچوونه‌کان، به‌ لکو له‌سه‌ر ناهه‌ما هه‌نگییه‌کانی نیوانیان داده‌نی. زۆرگه‌راییی میتژویی فیکۆ دره‌وشانه‌وه‌ی خو‌ی له‌ زۆرگه‌راییی کۆلتووری هیتردر ده‌بینیته‌وه‌، که‌ به‌ بۆچوونی بیترلین شایه‌نی سه‌رنج و خو‌تندنه‌وه‌یه‌. بابته‌ی بنه‌رته‌ی هه‌زی هیتردر هه‌مه‌ جو‌ری فراوانی ترادیسسیۆنه‌ میلی و کۆلتوورییه‌کانه‌، هیتردر له‌و بیرمه‌ندانیه‌ که‌ بابته‌ی (رۆحی میلی) بۆ یه‌که‌مین جار خسته‌روو، بۆیه‌ سه‌رکه‌وتنی گه‌لیک به‌سه‌ر گه‌لیکی دیکه‌ به‌

توندی رته‌ ده‌کاته‌وه‌. هیتردر بروای وایه‌، که‌ هه‌ر گه‌لیک هه‌قی ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ رینگه‌ی پیشکه‌وتن به‌ شیوه‌ی خو‌ی بیری، به‌لام میلیله‌ت له‌ تییروانیی هیتردر له‌ گه‌ل ده‌وله‌ت جیاوازی هه‌یه‌. میلیله‌ت به‌ بۆچوونی ئه‌و بوونی کۆلتووری خه‌لکی پیک ده‌هینێ که‌ به‌ زمانیکی تایبه‌تی قسه‌ ده‌که‌ن، له‌ یه‌ک زه‌وی ده‌ژین، خاوه‌نی دا‌بونه‌ریتی تایبه‌تن و رابردوویه‌کی ده‌سته‌ جهمعی تا‌کانه‌یان هه‌یه‌. به‌م پێیه‌، هیتردر په‌گه‌زی کۆلتووری له‌ په‌گه‌زی ژینیتییکی به‌ گرنگتر ده‌زانێ. بۆیه‌ هیتردر وه‌ک هیکل بروای وایه‌یه‌ که‌ هه‌ر گه‌لیک ته‌نیا یه‌ک جار په‌شی کۆلتووری خو‌ی ده‌رده‌خا و دوایی له‌ پانتایی میتژوو ده‌چیتته‌ ده‌روه‌. بۆ هیتردر ئه‌وه‌ گرنگه‌ که‌ ئیمه‌ له‌ گه‌ل میلیله‌ته‌کانی دیکه‌دا ئاشنا بین، زمانی ئه‌وان فیرین، کتیبه‌کانی ئه‌وان بخو‌تینه‌وه‌ و له‌ گه‌ل ترسه‌کان، ئاره‌زووه‌کان و بۆچوونه‌کانی دیکه‌ی ده‌سه‌ جهمعی نه‌ته‌وه‌یی ئه‌وان ئاشنا بین.

ئه‌م تییروانییه‌ی هیتردر له‌ واقیعدا، بنه‌مای چه‌قی هه‌زی زۆرگه‌راییی بیترلینه‌. بیترلینیش بروای وایه‌ که‌ کۆلتووره‌ جو‌راوجۆره‌کان ئامانجی جیاوازیان هه‌یه‌ و ئه‌م ئامانجه‌ که‌ پیکه‌ینه‌ری دوایی به‌ ها‌کانی ئه‌م کۆلتوورانه‌ن، له‌ هه‌موو کۆلتووره‌کان یه‌کسان نین. که‌واته‌، بۆ په‌ی بردن به‌وه‌ی که‌ بۆچی گه‌لیک له‌ بارودۆخیتکی میتژویی تایبه‌تدا، به‌ شوێن ئامانجیتکی دیاری کراوه‌وه‌یه‌، پتیوستی به‌ ئاشنایی له‌ گه‌ل بونیاد و ریشه‌کانی کۆلتووری ئه‌و گه‌له‌یه‌. ئاشنایی له‌ گه‌ل کۆلتووره‌ جو‌راوجۆره‌کان، بابته‌ی سه‌ره‌کی هه‌زی زۆرگه‌راییی بیترلین پیک ده‌هینێ که‌ ته‌وه‌ری واقیعی هه‌موو جو‌ره‌ هه‌زیکه‌ که‌ له‌ به‌ره‌ی شارستانییبه‌ته‌وه‌ ده‌خریتته‌ روو. ❖

سه‌رچاوه

.....

رامین جهانبگلو - مدرن‌ها، نشر مرکز، تهران، (۱۳۷۶)